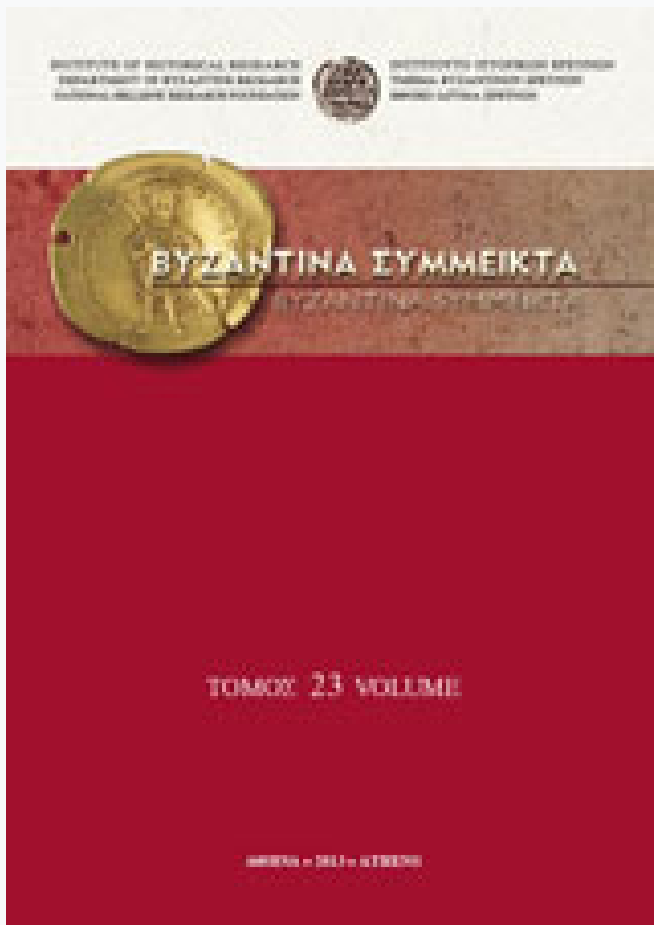

Byzantina Symmeikta

Vol 23 (2013)

BYZANTINA SYMMEIKTA 23

Σκέψεις για δύο μεσαιωνικά τοπωνύμια της Κριμαίας (Αλούστου, Παρθενίται)

Παντελής ΧΑΡΑΛΑΜΠΑΚΗΣ

doi: [10.12681/byzsym.1097](https://doi.org/10.12681/byzsym.1097)

Copyright © 2014, Παντελής ΧΑΡΑΛΑΜΠΑΚΗΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΧΑΡΑΛΑΜΠΑΚΗΣ Π. (2014). Σκέψεις για δύο μεσαιωνικά τοπωνύμια της Κριμαίας (Αλούστου, Παρθενίται). *Byzantina Symmeikta*, 23, 201–216. <https://doi.org/10.12681/byzsym.1097>

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΑΚΗΣ

ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΔΥΟ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΤΗΣ ΚΡΙΜΑΙΑΣ
(ΑΛΟΥΣΤΟΥ, ΠΑΡΘΕΝΙΤΑΙ)*

Η έρευνα για την ιστορία και την αρχαιολογία της χερσονήσου της Κριμαίας κατά την Αρχαιότητα και τον Μεσαίωνα έχει προχωρήσει, ιδίως στις τελευταίες δεκαετίες, με δεκάδες άρθρα και μονογραφίες να τυπώνονται κάθε χρόνο. Για την τοπογραφία, ωστόσο, και τα τοπωνύμια της Κριμαίας κατά τον Μεσαίωνα χρειάζεται ακόμα προσπάθεια, μέχρι να φτάσουμε στο σημείο να ισχυριστούμε ότι μπορούμε να τοποθετήσουμε με σχετική ακρίβεια όλα τα ονόματα στον χάρτη και να τα ερμηνεύσουμε ετυμολογικά. Με την παρούσα μελέτη θα επιχειρήσουμε να συμβάλουμε στην προσπάθεια αυτή, εκφράζοντας κάποιες σκέψεις για δυο μεσαιωνικά τοπωνύμια, προτείνοντας ερμηνείες για την ετυμολογία τους, καθώς και για τους τύπους με τους οποίους συναντώνται στις μεσαιωνικές πηγές.

1. Αλούστου, Αλούστα

1.1. Η παλαιότερη καταγραφή του τοπωνυμίου προέρχεται από το έργο *Περὶ Κτισμάτων* του Προκοπίου: *ἔνθα δὴ καὶ φρούρια πεποιήται τότε Ἀλούστου καλούμενον καὶ τὸ ἐν Γορζουβίταις*¹. Ως προς την ετυμολογία του ονόματος, έχουν εκφραστεί μέχρι στιγμής, από όσο μπορούμε να γνωρίζουμε, τρεις προτάσεις, σύμφωνα με τις οποίες η λέξη προέρχεται είτε από την ελληνική γλώσσα, είτε από την «ταυρική», είτε από τη γοθτική (γερμανική). Η τελευταία αυτή άποψη, μολονότι φαίνεται πειστική, δεν απέκτησε αρκετούς υποστηρικτές. Πρὶν ἀπὸ εικοσιπέντε καὶ πλέον χρόνια,

* Θα ήθελα να ευχαριστήσω τους ανώνυμους αξιολογητές για τις ενδιαφέρουσες και σημαντικές παρατηρήσεις τους.

1. Προκόπιος, *Περὶ Κτισμάτων*, 3.7.11, έκδ. J. HAURY - G. WIRTH, *Procopii Caesariensis Opera Omnia*, τ. 4, Leipzig 1964, 101.

οι G. Neumann και K. Düwel συνέδεσαν το τοπωνύμιο που κατέγραψε ο Προκόπιος με τα ολλανδικά (και φλαμανδικά) τοπωνύμια Aalst, Alost, Alost, Elst, Elste και Eliste. Κατά την άποψή τους, τα τοπωνύμια αυτά προέκυψαν από τις παλαιές γερμανικές λέξεις *alista και *alusta και δηλώνουν το φυτό *Alnus*. Συμπέραναν, λοιπόν, ότι η λέξη Alust (sic) είναι γοτθική και οφείλεται στους Γότθους που αποίκισαν την Κριμαία². Είναι αλήθεια, ότι το δέντρο *Alnus Glutinosa* (όπως και η *Alnus Incana*, σε μικρότερο βαθμό) ευδοκμεί στη νότια Κριμαία και μάλιστα στην περιοχή της Γιάλτας. Βέβαια, είναι φυτό κοινότατο σε όλη την Ευρώπη (και όχι μόνο). Η N. A. Ganina³ απορρίπτει την υπόθεση των Neumann και Düwel και ασπάζεται εκείνη του O. N. Trubachev, για την οποία θα γίνει λόγος παρακάτω. Επιπλέον, η Ganina παρατηρεί, ότι το εν λόγω δέντρο δεν συναντάται στην περιοχή της Αλούστα και απαριθμεί άλλα φυτά τα οποία ευδοκμούν εκεί. Ωστόσο, το φυτό ευδοκμεί στις γειτονικές περιοχές και δεν αποκλείεται να υπήρχε και στην Αλούστα παλαιότερα (άλλωστε, αναφερόμαστε σε μια εποχή πριν από χίλια πεντακόσια χρόνια περίπου).

Ασφαλώς, η ετυμολογία που πρότειναν οι δύο ερευνητές είναι αμφίβολη, όχι όμως επειδή το φυτό δεν ευδοκμεί στην περιοχή ή επειδή η ετυμολογία του Trubachev είναι ορθότερη. Σύμφωνα με νεώτερες μελέτες, η παλαιά γερμανική λέξη για το φυτό *alnus* (λατ.) σχηματίζεται υποθετικά όχι ως *alista και *alusta, αλλά ως *alizō ή *alisō, παραπέμποντας σε γοτθικό τύπο *alisa.⁴ Τα ολλανδικά και φλαμανδικά τοπωνύμια που ομοιάζουν

2. G. NEUMANN - K. DÜWEL, *Alost - ein krimgotischer Ortsname?*, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 98 (1985), 280-284. Δεν κατορθώσαμε να συμβουλευθούμε τη μελέτη αυτή και τα στοιχεία μάς είναι γνωστά μέσω του O. N. TRUBACHEV, *Germanica i Pseudogermanica v drevnej onomastike Severnogo Prichernomor'ja*. *Etimologicheskij kommentarij. Etimologija 1986-1987*, Μόσχα 1989, 53 (και ανατυπωμένο στον τόμο ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *INDOARICA v Severnom Prichernomor'e*, Μόσχα 1999, 215-216). Και ο A. A. ΜΠΙΛΑΕΤΣΚΙ, *Τα ελληνικά τοπωνύμια της Κριμαίας και το γλωσσικό ιδίωμα των Ελλήνων της Ουκρανίας*, Αθήνα 2009, 164, φαίνεται πως αποδέχεται ως γοτθικής προέλευσης το τοπωνύμιο (χωρίς να είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε αν είχε υπόψη του τη μελέτη των Neumann - Düwel), αλλά δεν δικαιολογεί την άποψή του.

3. N. A. GANINA, *Krymsko-gotskij jazyk*, Αγία Πετρούπολη 2011, 239.

4. V. OREL, *A handbook of Germanic etymology*, Leiden - Boston 2003, 15. Πρβλ. T. VENNEMANN, *German Eisvogel, Greek halkyón, English alder: A study in Old European Etymology*, στο: *Europa Vasconica - Europa Semitica*, Berlin 2003, 327 εξ., με βιβλιογραφία (328: «the Gothic word, if it existed, would most likely have been *alisa and is indeed so reconstructed». Πράγματι, στα περισσότερα λεξικά της γοτθικής η λέξη δεν υπάρχει καν).

φωνητικά με το υπό εξέταση όνομα είναι πολύ μεταγενέστερα και ίσως θα έπρεπε να είμαστε πολύ επιφυλακτικοί ως προς την πιθανή σχέση τους.

1.2. Ας επανέλθουμε στην παλαιότερη καταγραφή του τοπωνυμίου: *ἐνθα δὴ καὶ φρούρια πεποιήται τό τε Ἀλούστου καλούμενον καὶ τὸ ἐν Γορξουβίταις*. Ανέκαθεν στη βιβλιογραφία το όνομα του φρουρίου δινόταν και δίνεται ως γένους ουδέτερου, τὸ Ἀλοῦστον, τονιζόμενο στην παραλήγουσα. Μια εναλλακτική είναι να διαβαστεί ως ουδέτερο τονιζόμενο στην προπαραλήγουσα, δηλαδή τὸ Ἄλουστον⁵. Η ανάγνωση αυτή δεν είναι αδικαιολόγητη, αφού ορισμένοι ερευνητές ετυμολογούν το όνομα από το ελληνικό ρήμα λούω - λούομαι + ἄ στερητικό → επίθετο ἄλουστος⁶. Είναι αξιοσημείωτο, πάντως, το γεγονός, ότι γίνεται αποδεκτή η ανάγνωση σε ουδέτερο γένος, αλλά όχι - τουλάχιστον από όσο γνωρίζουμε - σε αρσενικό. Στην περίπτωση αυτή, ο πλήρης προσδιορισμός θα ήταν: τὸ φρούριον τὸ καλούμενον τοῦ Ἀλούστου, όπου το όνομα σε γενική πτώση δηλώνει ανθρωπωνύμιο και εκφράζει την ιδιοκτησία ή την κατοίκηση, αναφέρεται δηλαδή σε παρωνύμιο. Κάποιος απεκλήθη σκωπτικά «ἄλουστος» και ο άνθρωπος εκείνος έδωσε το όνομά του στην περιοχή, όπου διέθετε κτήματα ή γη, ή στην περιοχή, όπου ο ίδιος κατοικούσε.

Θεωρούμε πιθανώτερο να πρόκειται για ανθρωπωνύμιο (το οποίο αργότερα έγινε τοπωνύμιο), ὁ Ἄλουστος, γεν. τοῦ Ἀλούστου, παρά για τοπωνύμιο προερχόμενο από επίθετο ή ουσιαστικό ουδέτερο ή αρσενικό, δηλωτικό ποιότητας ή ιδιότητας του εδάφους, επειδή σε μια τέτοια περίπτωση θα έπρεπε να λέγεται ὁ ἄλουστος (τόπος;) ή τὸ ἄλουστον (πεδίο; χῶμα;), κάτι που δεν έχει νόημα⁷. Την άποψη, ότι το όνομα

5. Ο ΜΠΕΛΑΕΤΣΚΙ, *Τα ελληνικά τοπωνύμια*, 74-75, 164, σημειώνει το όνομα ως «το Ἄλουστον», χωρίς ωστόσο να ασπάζεται την άποψη ότι είναι ελληνικής προέλευσης.

6. Α. Ι. ΜΑΡΚΕΒΙΧ, *Geograficheskaja nomenklatura Kryma, kak istoricheskij material. Toponimicheskie dannye krymskykh arkhivov, Izvestija Tavricheskogo Obschestva Istorii, Arkheologii i Etnografii* 2 (1928), 20. Βλ. και Η. JANKOWSKI, *A historical-etymological dictionary of pre-Russian habitation names of the Crimea*, Leiden - Boston 2006, 167.

7. Ενώ ένας άνδρος τόπος θα μπορούσε να χαρακτηριστεί «χέρσος», όπως στην περίπτωση της περιοχής της Χερσώνας, το όνομα της οποίας, αναφερόμενος στις παγανιστικές δοξασίες των κατοίκων της, ο συντάκτης των *Παθῶν των επτά επισκόπων της Χερσώνας* το συσχέτισε προς τη λέξη «χέρσος» (το μεσαιωνικό όνομα Χερσών, βέβαια, προέκυψε από το αρχαίο Χερσόνησος): Ἄλλ' ἦν ἡ Χερσὼν αὐτὸ τοῦτο χέρσος, ἀκανθῶν πλήρης καὶ τριβόλων, καὶ γῆ πατουμένη, καὶ χερσουμένη τοῖς δαίμοσιν. Εἶχε μὲν οὖν οὕτως ἀνίκμως καὶ ἀποκρότως ἡ Χερσωνίτις δήποτε ἄρουρα ὕδατός τε μυστικοῦ

προέρχεται από τη λέξη *ἄλουστος* εξέφρασε και ο L. V. Firsov. Ο Ρώσος ερευνητής παρατήρησε, πως η περιοχή της Alushta είναι άνυδρη και μολονότι δυο ποταμοί (ή μάλλον χείμαροι) προσεγγίζουν τον λόφο του μεσαιωνικού οχυρού, ουσιαστικά κατεβάζουν νερό μόνο σε περιόδους μεγάλων βροχοπτώσεων, ενώ τον υπόλοιπο χρόνο έχουν μόνο λάσπη⁸. Δεν θα ήταν περιέργο, λοιπόν, κάποιος που κατοικούσε σε εκείνη την άνυδρη περιοχή να απεκαλείτο σκωπτικά *ἄλουστος*.

Στο σημείο αυτό, τίθεται το ερώτημα, εάν ο τύπος *ἄλουστος* υφίστατο κατά τους πρώιμους μεσαιωνικούς χρόνους, δεδομένου, ότι ο τύπος αυτός αποθησαυρίζεται μόνο στα λεξικά της κοινής νεοελληνικής και σε ιδιώματα της νέας ελληνικής, ενώ στους μέσους χρόνους χρησιμοποιείτο ο αρχαίος τύπος *ἄλουτος*. Εντούτοις, από μία σημείωση στο βυζαντινό Λεξικό Σούδα συνάγεται, ότι και ο τύπος *ἄλουστος* ήταν σε χρήση στην εποχή κατά την οποία συντάχθηκε το λεξικό (τέλη 10^{ου} αιώνα) ή και νωρίτερα, τουλάχιστον στην καθημερινή ομιλία: *Ἄλουτος: χωρὶς τοῦ σ. ἀπαράτιλος, ἔξ ἐτῶν ἄλουτος*⁹. Η παρατήρηση *χωρὶς τοῦ σ* μας ωθεί στο συμπέρασμα, ότι ο συντάκτης του λεξικού (ή κάποια από τις πηγές του) είχε υπόψη του περιπτώσεις κατά τις οποίες οι Βυζαντινοί έλεγαν ή έγραφαν *ἄλουστος* αντί *ἄλουτος*. Αλλά και στα μεσαιωνικά σχόλια στις *Τρωάδες* του Ευριπίδη, σε κώδικα του 13ου αιώνα, σημειώνεται ο τύπος *ἄλουστος* και μάλιστα ως ερμηνευτικός του αρχαίου *ἄνυδρος*¹⁰.

στερουμένη δι' οὗ ψυχὰι λιπαίνονται... Βλ. V. V. LATYSHEV', *Zhitija svjatykh' episkopov' Khersonskikh'*, *Zapiski Imperatorskoj Akademii Nauk', Istorija - Filologija* 8:3 (1906), 50 και πβλ. *Ἄθλησις τῶν ἁγίων ἱερομαρτύρων Ἐφραίμ, Βασιλέως, Εὐγενίου, Ἀγαθοδώρου, Ἐλπίδιου, Αἰθερίου καὶ Καπίτωνος*, έκδ. F. HALKIN, *La passion des sept évêques de Cherson (Crimée)*, *AnBoll* 102 (1984), 254, και Ju. M. MOGARICHEV – A. V. SAZANOV et al., *Zhitija Episkopov Khersonskikh v kontekste istorii Khersonesa Tavricheskogo*, Χάρκοβο 2012, 28.

8. L. V. FIRSOV, *Isary: Ocherki istorii srednevekovykh krepostej Juzhnogo berega Kryma*, Novosibirsk 1990, 67. Την άποψη ότι πρόκειται για βυζαντινό όνομα εξέφρασε και ο A. V. BUSHAKOV, αντιζοούοντας τον Trubachev. Δεν κατορθώσαμε να εντοπίσουμε τη μελέτη του Solkhat, *Tavrika ili Krym, Russkaja Rech'* 5 (1992), 92-97 και, ως εκ τούτου, δεν γνωρίζουμε αν προχώρησε σε επιχειρηματολογία υπέρ της θέσης του. Η πληροφορία προέρχεται από το δημοσίευμα TOY ΙΛΙΟΥ, *Oguzo-turkmens'kij komponent v etnogenezi krims'kikh tatar, Skhidnij Svit* 1 (2002), 80-85, όπου αναφέρεται στο «Ἄλουστον φρούριον».

9. Εκδ. A. ADLER, *Suidae Lexicon*, τ. 1, Stuttgart 1928 (ανατ. 1971), 123.

10. Ευριπίδης, *Τρωάδες*, έκδ. W. BIEHL, Leipzig 1970, 58, στίχ. 1082-1085: *σὺ μὲν φθίμενοῖς ἀλαίνεις / ἄθραπτος ἄνυδρος* *Scholia in Euripidem*, έκδ. ED. SCHWARTZ, τ. 1, Berlin, 1887, ν και τ. 2, Berlin 1891, iv, 390, «γλώσσες» στους στίχους 1082, 1085: *ἐν τοῖς*

Αυτό σημαίνει, ότι τον 13ο αιώνα ο τύπος αυτός ήταν ήδη διαδεδομένος και κατανοητός από τους εγγράμματους. Κατά την άποψή μας, λοιπόν, πρόκειται για ελληνικό παρωνύμιο ό *ἄλουστος*, που αργότερα έγινε τοπωνύμιο (π.χ. του Ἄλουστου ό τόπος, ή γή κλπ.).

Η δεύτερη παλαιότερη καταγραφή του ονόματος βρίσκεται σε μια εκ των επιστολών σε παλαιά εβραϊκή γλώσσα που έστειλε ο Χάζαρος χαγάνος Ιωσήφ στον λόγιο και αξιωματούχο Hasdai ibn Sharput στην Cordoba, το 960 περίπου. Περιγράφοντας τα εδάφη που βρίσκονταν υπό την εξουσία του, ο χαγάνος ανέφερε στην Κριμαία, μεταξύ άλλων, το τοπωνύμιο Alus¹¹. Ο τύπος αυτός δεν μπορεί να φανεί χρήσιμος για την αναζήτηση της κατάληξης και του γένους του ονόματος, αλλά αποτελεί ένδειξη, αν όχι απόδειξη, ότι το όνομα δεν έφερε αρχικό σ- (βλ. παρακάτω).

1.3. Η επόμενη αναφορά του ονόματος προέρχεται από τον Άραβα γεωγράφο Idrisi (έτος 1154). Ο Trubachev σφάλει όταν γράφει πως το όνομα μνημονεύεται ως Salusta στον Idrisi και ως Schalusta στον «λεγόμενο γεωγράφο από τη Νουβία»¹², αφού ο Kerpen', στον οποίο παραπέμπει, αναφέρει τον Idrisi και τον «γεωγράφο από τη Νουβία» ως ένα και το αυτό πρόσωπο (επειδή η Νουβία ήταν ο τόπος καταγωγής του Idrisi). Ενδεχομένως, στη σύγχυση συνέβαλε και ο παραπλανητικός τίτλος της πρώτης λατινικής μετάφρασης του έργου του Idrisi, *Geographia nubiensis* (Paris 1619). Συνεπώς, το όνομα αναφέρεται μόνο από έναν Άραβα συγγραφέα του Μεσαίωνα, τον Idrisi.

Η ανάγνωση του ονόματος από τον Miller ως *sālūsta* είναι η κοινώς αποδεκτή σήμερα¹³, μολονότι σε παλαιότερα δημοσιεύματα το όνομα γράφεται *salusta*, χωρίς διακριτικά σημεία¹⁴. Στην παλαιά γαλλική μετάφραση του Jaubert το όνομα μεταγράφεται ως *Chalusta*¹⁵, ενώ στη νεώτερη των Bresc και Nef (η οποία εν μέρει ακολουθεί εκείνη του Jaubert)

νεκροῖς διατροῖβεις / ἄλουστος λούουσι γὰρ τοὺς νεκροὺς οἱ νομίμως θάπτοντες.

11. P. K. KOKOVTSOV, *Evrejsko-khazarskaja perepiska v X v.*, Leningrad 1932, 102' D. CHWOLSON, *Corpus Inscriptionum Hebraicarum, enthaltend Grabschriften aus der Krim und andere Grab- und Inschriften in alter hebräischer Quadratschrift...*, Αγία Πετρούπολη 1882, 520-521.

12. TRUBACHEV, *Germanica i Pseudogermanica*, 53.

13. K. MILLER, *Mappae Arabicae*, τ. 2, Stuttgart 1927, 151' JANKOWSKI, *Dictionary*, 166.

14. Βλ. π.χ. στον P. KERPEN', *Krymskij Sbornik': O drevnostjakh' juzhnago berega Kryma i gor' tavricheskikh'*, Αγία Πετρούπολη 1837, 104, 182-184.

15. A. JAUBERT, *Géographie d'Édrisi*, τ. 2, Paris 1840, 395.

ως Shālūsta και στη ρωσική της Konovalova ως Shalusta / Shālūsta¹⁶. Ανεξάρτητα από την ανάγνωση των μελετητών και την αποδοχή ενός αρχικού μαλακού ή παχέος σ-, είναι δεδομένο, ότι το σ- αυτό υπάρχει. Ο Trubachev υποστήριξε, ότι ο σωστός τύπος του ονόματος περιλαμβάνει το αρχικό σ- που κατέγραψε ο Idrisi και ετυμολόγησε τη λέξη από το υποτιθέμενο «ινδοαρειανό», «ταυρικό» *salā¹⁷. Κατά την άποψή μας, η υπόθεση αυτή είναι αβάσιμη, επειδή ο Idrisi δεν κατέγραψε σωστά τον τύπο του ονόματος. Το αρχικό σ- δεν συναντάται στο έργο του μόνο στο όνομα Salusta, αλλά και σε άλλα ονόματα ξένα προς τον Άραβα γεωγράφο, όπως, για παράδειγμα, η Άμαστρις, την οποία κατέγραψε ως šamaštrū / šamaštro (Chamastro κατά τον Jaubert, Sām.s.š.rū κατά τους Besc - Nef), η Αττάλεια, την οποία κατέγραψε ως Satalia και η Κέδρος / Κεδρέα, την οποία κατέγραψε ως sikūtrī (Sikothri κατά τον Jaubert, Shík. th.rī κατά τους Besc - Nef)¹⁸.

Το ζήτημα του αρχικού σ-, πάντως, δεν έχει να κάνει αποκλειστικά με τον Idrisi. Η Άμαστρις σημειώνεται ως Σάμαστρος και σε ελληνικό πορτολάνο του 16ου αιώνα, αλλά είναι φανερό, ότι έχει επέλθει κάποια σύγχυση στον γραφέα, επειδή στο ίδιο κείμενο συναντάται και ως Άμαστρος, μάλιστα με το άρθρο να προηγείται σε γενική πτώση, τῆς Άμαστρος. Στο ίδιο κείμενο, η Αμισός σημειώνεται ως Σίμισος¹⁹. Σε άλλο πορτολάνο συναντάται και πάλι ο τύπος Σάμαστρος²⁰. Σε άλλον, όμως, πορτολάνο, επίσης του 16ου αιώνα, ο τύπος είναι Άμαστρος²¹. Ανάλογες παρατηρήσεις μπορούν να γίνουν και για λατινικά κείμενα, στα οποία συναντά κανείς, για παράδειγμα, τους τύπους Simisi / Simisso (Αμισός), Samastri (Άμαστρις) και Satalia (Αττάλεια)²².

16. H. BRES - A. NEF, *Idrisī. La première géographie de l'Occident*, Paris 1999, 455 I. G. KONOVALOVA, *Al-Idrisi o stranakh i narodakh Vostochnoj Evropy*, Μόσχα 2006, 115 ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, *Vostochnaja Evropa v sochinenijakh arabskikh geografov XII-XIV vv.*, Μόσχα 2009, 171.

17. O. N. TRUBACHEV, Tavrskie i sindomeotskie etimologii, στο: *INDOARICA*, 83-88 ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Germanica i Pseudogermanica*, 54 ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *INDOARICA*, 268. Παρακάτω θα επανέλθουμε στην υπόθεση του Trubachev.

18. MILLER, *Mappae Arabicae*, τ. 3, Stuttgart 1927, 7-8' JAUBERT, *Édrisi*, 303, 392-393' BRES - NEF, *Idrisī*, 415, 453.

19. A. DELATTE, *Les Portulans Grecs*, τ. 1, Liège - Paris 1947, 238-239.

20. DELATTE, *Portulans*, τ. 1, 238, 288.

21. DELATTE, *Portulans*, τ. 2, Bruxelles 1958, 28.

22. L. BALLETO, *Liber Officii Provisioinis Romaniae (Genova, 1424-1428)*, Genova 2000,

Ήταν σύνηθες στους γεωγράφους και γενικά στους συγγραφείς του Μεσαίωνα να παραμορφώνουν τους τύπους των ονομάτων ανάλογα με την ικανότητα πρόσληψης των λέξεων ακουστικά ή την ικανότητα μετάδοσης του ορθού τύπου αν επρόκειτο για ενδιαμέσο πληροφοριοδότη. Για παράδειγμα, ο Βενετός συμβολαιογράφος του Χάνδακα Manoli Bresciano κατέγραψε, το 1381, μια Βουλγάρα σκλάβα προερχόμενη από το Ysmelinichi (*de loco vocato ysmelinichi*), δηλαδή το Μελένικον - Melnik (εἰς Μελένικον), καθώς και μια ακόμα από το Locrido, δηλαδή την Αχρίδα, το 1383. Στο πρώτο τέταρτο του 15ου αιώνα, ο Γερμανός ιππότης Johann Schiltberger κατέγραψε το όνομα της πόλης Τάνα - Tana ως Alathena, δηλαδή ως εμπρόθετο alla Tana, καθώς την εποχή εκείνη η πόλη ανθούσε χάρη στους Βενετούς. Ομοίως, σε έναν ελληνικό πορτολάνο του 16ου αιώνα το βουλγαρικό τοπωνύμιο Βάρνα καταγράφηκε ως Ζαβάρνα (πρόθεση ζα-)²³. Παράδειγμα έχουμε και από την περιοχή της Κριμαίας, αφού σε χρονικό που αφηγείται τη δράση του Γενουάτη Lomellino στην Κριμαία το 1433, διαβάζουμε Domini de Lotedoro, εννοώντας την πόλη Θεόδωρο (Mangup). Μπορούμε να το συνδέσουμε με παρόμοιους εμπρόθετους τύπους, όπως το dominus de lo Thedoro, που συναντούμε σε γενουατικό έγγραφο του 1426²⁴. Γενικά, πολλά τοπωνύμια στο Μεσαίωνα καταγράφονταν με την πρόθεση του τόπου ή της κατεύθυνσης στη γλώσσα που εχρησιμοποιείτο περισσότερο στην περιοχή ή στη γλώσσα του πληροφοριοδότη.

Τα παραδείγματα που αναφέρθηκαν παραπάνω, με την ελληνική πρόθεση εἰς [επομένως, άραγε, για τον Έλληνα (;) πληροφοριοδότη του συμβολαιογράφου, η γυναίκα ἐγεννήθη εἰς Μελένικον;] και τις ιταλικές alla (μήπως επειδή ο Schiltberger άκουσε τη φράση να (κλπ.) alla Tana;) και dell', μας οδηγούν στη σκέψη ότι και ο Idrisi ενδεχομένως κατέγραψε τα ονόματα όπως τα άκουγε ή όπως του τα μετέφεραν άλλοι, συχνά ως

4, 25, 77 (αφ. 62), 79 (αφ. 64), 215' A. M. STAHL, *The Documents of Angelo de Cartura and Donato Fontanella. Venetian Notaries in Fourteenth Century Crete*, Washington 2000, 474.

23. I. SAKOZOV', Novootkriti dokumenti ot' kraja na XIV. vek' za b'lgari ot' Makedonija, prodavani kato robi, *Makedonski Pregled* 7:2-3 (1932), 25 (αφ. 8), 58 (αφ. 201) Schiltberger, κεφ. 36 (από το χειρόγραφο της Χαϊδελβέργης), μετ. J. BUCHAN TEFLER - P. BRUUN, *The bondage and travels of Johann Schiltberger... 1396-1427*, London 1879, 49' DELATTE, *Portulans*, τ. 1, 232.

24. A. VASILIEV, *The Goths in the Crimea*, Cambridge Mass. 1936, 208' BALLETO, *Liber Officii*, 114 (αφ. 96).

εμπρόθετα: εἰς Ἄλοῦστον (ἢ, πιθανότερα, εἰς Ἀλούστα, ὅπως θα δοῦμε και παρακάτω), εἰς Ἄμαστριν, εἰς Κέδρον κλπ. Ὅσον αφορά στην κατάληξη του ονόματος που χρησιμοποίησε ο Idrisi, εκτιμούμε πως εἶναι ορθή και θα εξηγήσουμε παρακάτω για ποιό λόγο. Ὅσον αφορά δε τους τύπους των τοπωνυμίων με αρχικό σ- που συναντούμε στους ελληνικούς πορτολάνους, εἶναι φανερό από την ἔρευνα, ὅτι οἱ συντάκτες βασίζονταν ως ἐπὶ το πλείστον σε ἰταλικά ἢ καταλανικά πρότυπα, ἀπὸ τα ὁποῖα ἀντέγραφαν (και σπανίως τροποποιούσαν) τα ονόματα. Ἐτσι ἐξηγούνται τα σφάλματα σε πολὺ γνωστά ελληνικά τοπωνύμια.

1.4. Μετά τον Idrisi, το τοπωνύμιο το ὁποῖο μας ἀπασχολεῖ συναντάται συχνά στον ὑστερο Μεσαιῶνα, μέσα ἀπὸ τρία εἶδη πηγῶν: α) ἐλληνικά ἐκκλησιαστικά ἔγγραφα που ἀφοροῦν τις μητροπόλεις της Κορμαίας, β) λατινικά και ἰταλικά ἔγγραφα, δεδομένου ὅτι οἱ Ἰταλοὶ ἔμποροι εἶχαν ἀποικίσει τα νότια παράλια της Κορμαίας και γ) μεσαιωνικούς ναυτικούς χάρτες, τους λεγόμενους πορτολάνους, κυρίως ἰταλικῆς και ἰσπανικῆς προέλευσης, δευτερευόντως δε ἐλληνικῆς.

Στα ἐλληνικά ἔγγραφα (ἢ τουλάχιστον σε ὅσα ἔχουμε ὑπόψη) το τοπωνύμιο ἀναφέρεται ως γένους θηλυκού, ἢ Ἀλούστα και συναντάται σε γενική και αἰτιατική πτώση (τῆς Ἀλούστας, τὴν Ἀλούσταν)²⁵. Το ἴδιο ἰσχύει και για τον ἐλληνικό πορτολάνο του 16ου αἰῶνα, ὅπου συναντάται και ἡ ὀνομαστική πτώση (ἡ Ἀλούστα, τῆς Ἀλούστας, τὴν Ἀλούστα)²⁶. Στις περισσότερες πηγές λατινικῆς προέλευσης το ὄνομα σημειώνεται χωρὶς το ἀρχικό α-, δηλαδή, για παράδειγμα, ως Lusta, Lustia, Lustra, Lusca, Lasta, Lusto κλπ.²⁷. Πρόκειται για παραλλαγές, για παρεφθαρμένους τύπους του ονόματος Ἀλούστα και αὐτὸ ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ το γεγονός ὅτι σε ἄλλες λατινικῆς πηγῆς της ἐποχῆς το ὄνομα συναντάται ως Alusta και

25. MM τ. 2, αρ. 67-68 (ἔτος 1384) και 148-150 (ἔτος 1390).

26. DELATTE, *Portulans*, τ. 2, 40.

27. Ustav' dlja genuezskikh' kolonij v' Chernom' more izdannyj v' Genuie 1449 g. v' poslednij den' Fevralja, *Zapiski Odesskago Obshchestva Istorii i Drevnostej* 5 (1863), 675, 823' KEPPEL', *Krymskij Sbornik*', 156-157' W. TOMASCHEK, *Die Goten in Taurien*, Wien 1881, 73' MARKEVICH, *Geograficheskaja nomenklatura*, 25' K. KRETSCHMER, *Die italienischen Portolane des Mittelalters*, Berlin 1909 (ἀνατ. Hildesheim 1962), 644. Στις παραπομπές του Kretschmer θα μπορούσε να προσθέσει κανείς και ἄλλους πορτολάνους, ὅπως, για παράδειγμα, του Diogo Homem (c. 1559, Lustra) ἢ του Battista Agnese (c. 1544, Lusta). Σχετικά με την ἀνάγνωση Lusta στο χάρτη του Vesconte (1318), ἐκφράζουμε ἐπιφυλάξεις, ἐπειδὴ εἶναι πιθανότερο να γράφει Lasta και ὄχι Lusta.

Austa, με το αρχικό α-²⁸. Εκτιμούμε, πως το αρχικό α- χάνεται σε πολλές καταγραφές του ονόματος από λατινόφωνους γραφείς για τον ίδιο λόγο που σε άλλα ονόματα προστίθεται αρχικό α- ή άλλη συλλαβή προερχόμενη από πρόθεση. Για την αποφυγή χασμωδίας, δηλαδή, κάποιοι λατινόφωνοι (ενδεχομένως οι ίδιοι οι γραφείς) αφαίρεσαν το αρχικό α- του ονόματος, επειδή αυτό υπήρχε ήδη στην πρόθεση της κατεύθυνσης ή του τόπου και δεν πρόσφεραν δύο α συνεχόμενα, αλλά ένα: a-Alusta → A-lusta → Lusta. Θεωρήθηκε, δηλαδή, ότι το αρχικό α- (το μόνο που έμεινε μετά από την αφαίρεση του ενός) ήταν η πρόθεση και το αφαίρεσαν. Έτσι, εν μέρει στους λατινόφωνους γραφείς καθιερώθηκε ο τύπος χωρίς το αρχικό α-. Αν οι Ιταλοί χρησιμοποιούσαν συχνά τέτοιο τύπο και στον προφορικό λόγο, είναι αδύνατο να το εξακριβώσουμε.

Ένα ακόμα πρόβλημα είναι η μετατροπή του ονόματος σε θηλυκό, κάτι που φαίνεται πως είχε συντελεστεί ήδη από την εποχή του Idrisi ή και ακόμα νωρίτερα. Η μεγάλη διάδοση του ονόματος με κατάληξη -α στα λατινικά και ιταλικά κείμενα, καθώς και το γεγονός ότι ως τέτοιο καταγράφηκε από τον Idrisi, ώθησε τον Trubachev στο συμπέρασμα, ότι το όνομα προήλθε από τις λέξεις *salā και *(u)stā (που παραπέμπει στο αρχαίο ινδικό ὀσῥῥᾱ). Ο συσχετισμός αυτός εξυπηρετούσε τον Ρώσο γλωσσολόγο, ώστε να προωθήσει τη θεωρία του περί της ινδοευρωπαϊκής (ή «ινδοαρειανής», όπως την αποκαλούσε) γλώσσας των Ταύρων²⁹. Κατά την άποψή μας, υπάρχει άλλη, πιο πειστική ερμηνεία από την αναζήτηση μιας χαμένης, άγραφης γλώσσας.

Πολύ συχνό φαινόμενο στην Αρχαιότητα και το Μεσαίωνα ήταν η αλλαγή του γένους των ονομάτων (τοπωνυμίων). Παραθέτουμε μερικά παραδείγματα από την περιοχή του βόρειου Εύξεινου: το αρχαίο ελληνικό τοπωνύμιο ή Φαναγόρεια (προφανώς πόλις) αναφέρεται και ως τὸ Φαναγόρειον σε χειρόγραφο του Στράβωνα, αλλά και ως τὰ Φαναγόρεια στον Στέφανο Βυζάντιο. Η εξήγηση είναι πολύ απλή: το Φαναγόρειον παραπέμπει στη λέξη ἐμπόριον (έτσι χαρακτήρισε την πόλη και ο Αππιανός). Έπειτα, κάποιος αντιγραφέας του έργου του Στεφάνου

28. KEPPEL, *Krymskij Sbornik*, 156 TOMASCHEK, *Die Goten*, 73.

29. Ο Trubachev μέσα από σειρά μελετών του ανήγε την ετυμολογία αρκετών ονομάτων σε υποτιθέμενους «ινδοαρειανούς», «ταυρικούς» τύπους, εκφράζοντας μάλιστα την άποψη ότι η «ταυρική» γλώσσα ανήκει στην ευρύτερη οικογένεια των σκυθικών ιρανικών γλωσσών (όπως η σαρματική, η αλανική κλπ.). Σε γενικές γραμμές, οι απόψεις του περί της «ταυρικής» γλώσσας δεν έπεισαν τους γλωσσολόγους.

Βυζαντίου (αν όχι ο ίδιος ο Στέφανος) συνέδεσε τον τύπο του ουδετέρου γένους με τον ορθό του θηλυκού και προέκυψε το υβριδικό τὰ *Φαναγόρεια*. Αλλά το παράδειγμα αυτό σχετίζεται μόνο με την αντιγραφή των κειμένων. Ας δούμε άλλα, πιο «ζωντανά» παραδείγματα: ο μεσαιωνικός οικισμός της νότιας Κορμαίας *Παρθενίται*³⁰ (πληθ.), αναφέρεται αργότερα ως ἡ *Παρθενίτα* (χώρα³¹, πόλις). Ο *Συμβόλον Λιμῆν* ἢ *Συμβόλων Λιμῆν* των αρχαίων (η σημ. Balaklava) έγινε αργότερα τὸ *Σύμβολον*³². Με βάση τη συχνή αλλαγή του γένους των ονομάτων, ανάλογα με τη χρήση τους, εκτιμούμε πως παρόμοια είναι και η περίπτωση του ονόματος Ἄλουστα. Είτε ο αρχικός τύπος ήταν Ἄλουστος (όπως πιστεύουμε) είτε Ἄλουστον είτε Ἄλουστον, το γεγονός είναι ότι χαρακτηριζόταν ως *φρούριον* (ἢ, κατά την υπόθεσή μας, και ως τόπος, γῆ κλπ.) και ότι ήταν γένους ουδετέρου ἢ αρσενικού (το πιθανότερο, κατά την άποψή μας). Αργότερα, ωστόσο, η χρήση του ονόματος επέβαλε και την αλλαγή του γένους: είτε ως πόλις³³ είτε ως χώρα³⁴, το όνομα ταίριαζε να γίνει γένους θηλυκού: ἡ Ἄλουστα.

2. Παρθενίται, Παρθενίτα

2.1. Το τοπωνύμιο *Παρθενίται* (στον πληθ.) μαρτυρείται για πρώτη φορά στον Βίο του Αγίου Ιωάννη, επισκόπου Γοθθίας (8ος αιώνας)³⁵. Τον Βίο συνέγραψαν τον 9ο αιώνα, μάλλον σε κάποια πόλη των νοτίων παραλίων του Πόντου. Μολονότι το όνομα Παρθενίται έχει κοινή ετυμολογία με άλλα, αρχαία τοπωνύμια της Κορμαίας, δεν πρέπει να ταυτίζεται ἢ να συγχέεται με αυτά: ο σημερινός οικισμός Partenit (στη θέση των μεσαιωνικών Παρθενιτών) βρίσκεται ανάμεσα στη Jalta και την Alushta, βορείως του ακρωτηρίου Aju-Dag. Στην Αρχαιότητα υπήρχε ένα

30. Βίος Ιωάννη Γοθθίας, έκδ. Μ. F. AUZÉPY, *La Vie de Saint Jean de Gothie* (BHG 891), στον τόμο: *La Crimée entre Byzance et le Khaganat Khazar*, Paris 2006, 77: *ἐμπορίου λεγομένου Παρθενιτῶν*.

31. Βλ., π.χ., ΜΜ τ. 2, αρ. 67 (έτος 1384).

32. Βλ., π.χ., Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν*, έκδ. G. MORAVCSIK μετάφρ. R. JENKINS [CFHB 1], Washington 1967, 274 και πβλ. έκδ. G. G. LITAVRIN - A. P. NOVOSEL'TSEV, Μόσχα 1991, 262, και S. A. IVANOV, An anonymous Byzantine geographical treatise, *REB* 60 (2002), 171.

33. Ως πόλη σπουδαία και ωραία αναφέρεται, για παράδειγμα, από τον Idrisi. Αυτό σημαίνει, ότι εφόσον υφίστατο ως πόλη, χαρακτηριζόταν ως τέτοια και στα ελληνικά.

34. Βλ., π.χ., ΜΜ τ. 2, αρ. 67 (έτος 1384).

35. AUZÉPY, *La Vie de Saint Jean de Gothie*, 17.

ακρωτήριο *Παρθένιον*, με ομώνυμο ιερό επί αυτού, το οποίο βρισκόταν στη χερσόνησο της Ηράκλειας, στη νοτιοδυτική Κριμαία, και ταυτίζεται, πιθανώτατα, με το σημερινό ακρωτήριο *Fiolent* (αναφέρεται από τους Στράβωνα, Μέλα, Πλίνιο, Πτολεμαίο και Στέφανο Βυζάντιο)³⁶. Επιπλέον, υπήρχε οικισμός με το όνομα *Παρθένιον* κοντά στο Παντικάπαιον (το σημερινό Kerch), που πιθανώτατα ταυτίζεται με τον σημερινό οικισμό *Zhukonka* (αναφέρεται από τους Στράβωνα και Πτολεμαίο)³⁷. Τέλος, υπήρχε σπήλαιο με το όνομα *Παρθενών*, το οποίο βρισκόταν κάπου στην ευρύτερη περιοχή της πόλης της Χερσονήσου³⁸.

2.2. Ας επανέλθουμε στο μεσαιωνικό τοπωνύμιο *Παρθενίται*. Η δεύτερη παλαιότερη καταγραφή του προέρχεται από την επιστολή του Χάζαρου χαγάνου Ιωσήφ, γραμμένη σε παλαιά εβραϊκή γλώσσα, περίπου το 960 μ.Χ., όπου διαβάζουμε το όνομα *B-r-t-nit*³⁹. Από τον τύπο αυτό, δυστυχώς, δεν μπορούμε να εξαγάγουμε συμπεράσματα για την κατάληξη του ονόματος. Το ίδιο ισχύει και για τον τύπο *Bartābili* (ή μήπως *Bartābiti* και πρόκειται για τυπογραφικό σφάλμα;) που, κατά τον Miller, κατέγραψε ο Idrisi (*Bertabiti* κατά τον Jaubert, *Bartānīti* κατά τους Bresc - Nef και *Bartānīti* κατά την Κονοβαλόνα)⁴⁰. Εκ πρώτης όψεως μοιάζει να παραπέμπει σε όνομα πληθυντικού αριθμού, αλλά δεδομένου ότι ο Άραβας γεωγράφος παραδίδει πολλά ονόματα αλλοιωμένα (είτε προσθέτοντας είτε αφαιρώντας στοιχεία), το τελικό -ι θα μπορούσε να προέρχεται από το -αι, το -α ή ακόμα και να αποτελεί επινόημα του συγγραφέα.

Αργότερα, το τοπωνύμιο συναντάται σε επίσημα ελληνικά έγγραφα ως *Παρθενίται*, ως σύνθετο με άλλο τοπωνύμιο, *Λαμπαδοπαρθενίται* και σε

36. J. R. TALBERT (επιμ.), *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*, τ. 1, Princeton 2000, χάρτης 23, 358G4' M. V. SKRZHINSKAJA, *Severnoe Prichernomor'e v opisaniu Plinija Starshego*, Kiev 1977, 22' V. M. ZUBAR', Eshchë raz o lokalizatsii svjatilishcha i khram Partenos na Geraklejskom poluostrove, στο: *ΙΣΣΗΔΩΝ* 4 (2007), 99-106. Σε επιγραφές που βρέθηκαν στην περιοχή μνημονεύεται το ανθρωπωνύμιο *Παρθένιος*. Βλ. E. I. SOLOMONIK, *Novye epigraficheskie pamjatniki Khersonesa*, Κίεβο 1973, αρ. 111, 181.

37. N. F. FEDOSEEV, *Pereprava cherez Bospor Kimmerijskij*, *Vestnik Drevnej Istorii* 4 (1997), 100-102.

38. LATYSHEV', *Zhitija svjatykh' episkopov*', 50 εξ., 58-59, 63, 68, 75, 78' MOGARICHEV - SAZANOV et al., *Zhitija Episkopov Khersonskikh*, 22, 48.

39. KOKOVTSOV, *Evrejsko-khazar'skaja perepiska*, 102' CHWOLSON, *Corpus*, 143-144, 520-521.

40. MILLER, *Mappae Arabicae*, τ. 2, 151' JAUBERT, *Édrisi*, 395' BRES - NEF, *Idrisi*, 454' KONOVALOVA, *Al-Idrisi*, 115, 177, 262' THE ΙΔΙΑΣ, *Vostochnaja Evropa*, 171.

λατινικά έγγραφα, για παράδειγμα, ως *Pertinica*, *Partinita*, *Pertenite*⁴¹. Ο τύπος *Παρθενίτα* παρουσιάζει σαφώς το όνομα ως θηλυκού γένους. Κατά την γνώμη μας, πρόκειται για ένα φαινόμενο το οποίο συναντήσαμε ήδη στην περίπτωση του ονόματος *Άλούστα*. Τα ονόματα, δηλαδή, τρέπονται σε θηλυκά αναλογικά προς το γένος των ουσιαστικών, όπως πόλις, χώρα, ενορία. Αξίζει να σημειωθεί εδώ, ότι στην Αρχαιότητα συναντώνται στην Κριμαία τοπωνύμια και στα τρία γένη, ενώ στον ύστερο Μεσαίωνα τα ονόματα είναι ως επί το πλείστον θηλυκά, π.χ. *Αλούστα*, *Παρθενίτα*, *Χερσών*, *Φούνα*, *Ιαλίτα* (και *Γιαλίτα*), *Συκήτα* (και *Συκίτα*), *Σουγδαία*, *Έλισσος*, *Καλαμίτα*, *Λαμπάς*, *Αλανία*, *Κινσάνους*, *Γοθία*. Εξαιρέσεις αποτελούν τα ονόματα *Καφάς*, *Σύμβολον*, *Βόσπορος* και *Φούλλοι* (αλλά και *Φούλλαι*, θηλυκό).

2.3. Για τον αρχικό τύπο *Παρθενίται*, θα θέλαμε να παρατηρήσουμε το εξής: πιθανώτατα, κατά την άποψή μας, πρόκειται για τοπωνύμιο το οποίο σχηματίστηκε από εθνικό, δηλαδή από όνομα προερχόμενο από τοπωνύμιο με την κατάληξη -ίτης / -ίται.

Ο τύπος *Παρθενίται*, μας παραπέμπει σε παρόμοιους τύπους ονομάτων που συναντώνται στην Κριμαία ή στη γειτονική χερσόνησο του Ταμάν' και την Αζοφική κατά την Αρχαιότητα και τον Μεσαίωνα. Για παράδειγμα, κατά την Αρχαιότητα, από το τοπωνύμιο *Χερσόνησος* σχηματίστηκε το εθνικό *Χερσονησίτης* (πληθ. *Χερσονησίται*),⁴² από το Κήποι το *Κηπίτης*,⁴³ από το Έρμώνασσα το Έρμωνασείτης,⁴⁴ από το Φαναγόρεια (εκ του ανθρωπωνυμίου Φαναγόρης) το Φαναγορ(ε)ίτης (πληθ. Φαναγορ(ε)ίται),⁴⁵ από το Τάναϊς το Ταναείτης (πληθ. Ταναείται),⁴⁶

41. MM τ. 2, αρ. 67 (έτος 1384) και 419 (έτος 1390) αντίστοιχα' *Ustav' dlja Genuezskikh' kolonij*, 675 VASILIEV, *Goths*, 180.

42. Βλ., π.χ., V. A. ANOKHIN, *Monetnoe delo Khersonesa*, Κίεβο 1977, 149 (αρ. 226, 227, 229): ΧΕΡΣΟΝΑΣΕΙΤΩΝ, ΧΕΡΣΟΝΝΗΣΕΙΤ[ΩΝ] V. V. STRUVE (επιμ.), *Corpus Inscriptionum Regni Bosporani*, Μόσχα - Leningrad 1965, 159 (αρ. 173), 169 (αρ. 194-195), 188 (αρ. 243): *Χερσονησίτης* T. N. ΚΝΙΡΟΒΙΧ - E. I. LEVI, *Inscriptiones Olbiae (1917-1965)*, Leningrad 1968, 32-36 (αρ. 26, 28): *Χερσονησίτης*.

43. *Corpus Inscriptionum Regni Bosporani*, 165-166 (αρ. 188): *Κηπίτης*.

44. *Corpus Inscriptionum Regni Bosporani*, 308 (αρ. 495): *Έρμωνασείτου*.

45. P. CHARALAMPAKIS, Some notes on the names Φαναγόρης and Φαναγόρεια, *Antichnyj Mir i Arkheologija* 16 (2013), 179-190.

46. Βλ., π.χ., *Corpus Inscriptionum Regni Bosporani*, 46-49 (αρ. 39-40), 733-737 (αρ. 1242-1243, 1245), 740 (αρ. 1249), 742-744 (αρ. 1251-1251α): [*Τα*]ναείτης, *Ταναείται*.

από το Νάπις το Ναπίτης (πληθ. Ναπίται)⁴⁷, από το Παντικάπαιον το Παντικαπαίτης⁴⁸. Και κατά τον Μεσαίωνα σχηματίστηκαν ανάλογα ονόματα: από το Χερσών το εθνικό Χερσωνίτης (πληθ. Χερσωνίται)⁴⁹, από το Κινσάνους το Κινσανίτης (πληθ. Κινσανίται)⁵⁰, από το Θεόδωρο το Θεοδωρίτης (πληθ. Θεοδωρίται)⁵¹, από το Βόσπορος (όπως ονομαζόταν ήδη από την Αρχαιότητα, αλλά ευρύτατα κατά το Μεσαίωνα, το Παντικάπαιον) το Βοσπορίτης (πληθ. Βοσπορίται)⁵².

Ο Μπιελέτσκι κατέγραψε και νεώτερα ελληνικά ονόματα (τα χαρακτηρίζει «μικροεθνώνυμα») στην Κριμαία, με παρόμοιο σχηματισμό και κατάληξη (τα οποία, ωστόσο δεν έχουμε εντοπίσει ιστορικά και γεωγραφικά και ο Μπιελέτσκι δεν παραπέμπει στις πηγές του): Μαυροθαλασσίτες και Ασπροθαλασσίτες⁵³. Επιπλέον, μπορούμε να προσθέσουμε εδώ και το όνομα που αναφέρεται στη βιβλιογραφία ως τοπωνύμιο *Γορζουβίται*, αλλά στην πραγματικότητα επρόκειτο για φρούριο το οποίο κτίστηκε στην περιοχή των Γορζουβιτών, όπως πολύ εύστοχα παρατήρησε ο Μπιελέτσκι (*πεποιήται τὸ ἐν Γορζουβίταις φρούριον*)⁵⁴. Σύμφωνα με τον Μπιελέτσκι (η άποψη του οποίου, μολονότι δεν είναι πλήρως τεκμηριωμένη, μας φαίνεται ιδιαίτερα πειστική), οι Γορζουβίται που αναφέρει ο Προκόπιος ήταν ενδεχομένως Γεωργιανοί,

47. E. I. SOLOMONIK, *Novye Epigraficheskie Pamjatniki Khersonesa*, Κίεβο 1964, 8-9, 11-13: *Ναπιτᾶν* Στέφανος Βυζάντιος, *Ἐθνικά*, έκδ. M. BILLERBECK [CFHB 43/3], Berlin 2013, λ. *Νάπις κόμη Σκυθίας. ὁ οἰκίτωρ Ναπάτης ἢ Ναπίτης ἢ κόμη. καὶ Ναπίται ἔθνηκόν.*

48. Βλ., π.χ., *Corpus Inscriptionum Regni Bosporani*, 43-45 (αφ. 37): *Παντικαπαίταιν.*

49. Βλ., π.χ., Πορφυρογέννητος, *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν*[CFHB], 42: *Χερσωνίται* MOGARICHEV – SAZANOV et al., *Zhitija Episkopov Khersonskikh*, 28, 30-31: *Χερσωνιτῶν.*

50. ΜΜ τ. 2, 149: *Κινσανιτῶν.*

51. ΚΗ. F. BAJER, *Istorija krymskikh gotov kak interpretatsija Skazanija Matfeja o gorode Feodoro*, Ekaterinburg 2001, 179: *Θεοδορ[ί]ται*(αι). Η ανάγνωση της επιγραφής από τον Bajer διαφέρει από εκείνη του V. V. LATYSHEV, *Sbornik Grecheskikh' Nadpisej Khristianskikh' Vremen' iz' Juzhnoj Rossii*, Αγία Πετρούπολη 1896, 56-57 (αφ. 47): *Θεοδορίτη*. Βλ. και N. V. MALITSKI, *Zametki po epigrafike Mangupa*, *Izvestija Gosudarstvennoj Akademii Istorii Material'noj Kul'tury* 71 (1933), 15-18

52. Βλ., π.χ., Προκόπιος, *Ἐπιτομὴ τῶν Πολέμων*, 1.12.8, 2.3.40, έκδ. HAURY – WIRTH, τ. 1, Leipzig 1962, 57, 159-160: *Βοσπορίται*, *Βοσπορίταις.*

53. ΜΠΙΕΛΕΤΣΚΙ, *Τα ελληνικά τοπωνύμια*, 76. Δεν θα σχολιάσουμε εδώ την άποψη του Μπιελέτσκι περί ετυμολογίας του τοπωνυμίου Ιαλίτα - Γιάλτα από το Αιγιαλίται, επειδή το ζήτημα απαιτεί ξεχωριστή μελέτη.

54. Προκόπιος, *Κτίσμ.*, 3.7.11' ΜΠΙΕΛΕΤΣΚΙ, *Τα ελληνικά τοπωνύμια*, 78.

οπότε και στην περίπτωση αυτή έχουμε να κάνουμε με εθνικό. Τέλος, μπορούμε να σημειώσουμε το όνομα *Acisalitea*⁵⁵ που κατέγραψε ο Πλίνιος και το οποίο, μολονότι εκλαμβάνεται από ορισμένους μελετητές ως τοπωνύμιο (επειδή ο Πλίνιος στο εν λόγω χωρίο αναφέρεται σε *oppida Taurorum*)⁵⁶, στην πραγματικότητα δηλώνει εθνικό (το οποίο, ενδεχομένως, χρησιμοποιείτο ως τοπωνύμιο)⁵⁷.

Εφόσον, λοιπόν, τα εθνικά ονόματα στην περιοχή του βόρειου Εύξεινου και δη στην Κριμαία σχηματίζονται με την κατάληξη *-(ε)ίται*, εκτιμούμε, πως το τοπωνύμιο *Παρθενίται* δηλώνει άτομα προερχόμενα από οικισμό με το όνομα Παρθένιον. Καθώς σημειώθηκε παραπάνω, τέτοια τοπωνύμια δεν ήταν άγνωστα στην Κριμαία κατά την Αρχαιότητα. Οι αρχαίοι συγγραφείς και τα επιγραφικά μνημεία δεν αναφέρουν οικισμό ή ιερό με το όνομα Παρθένιον στην ευρύτερη περιοχή του μεσαιωνικού οικισμού Παρθενίται. Αυτό δεν σημαίνει πως δεν υπήρξε. Είναι, όμως, πιθανότερο, να πρόκειται για οικιστές που μετακινήθηκαν από αλλού. Όπως και στην περίπτωση των Γορζουβιτών, η περιοχή ονομάστηκε από εθνικό, το οποίο κράτησε τη μορφή του και χρησιμοποιήθηκε κατόπιν ως τοπωνύμιο. Ανάλογες περιπτώσεις παρατηρούνται και σε άλλες περιοχές κατά τον Μεσαίωνα, όπως, για παράδειγμα, συνέβη με τους οικισμούς που φέρουν το όνομα *Αρμένιοι* στην Κρήτη και σχηματίστηκαν, κατά την παράδοση, από Αρμένιους στρατιώτες, οι οποίοι παρέμειναν στη νήσο έπειτα από την ανακατάληψη του έτους 961. Ελπίζουμε, πως νέα στοιχεία θα επιβεβαιώσουν στο μέλλον την υπόθεσή μας.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω σχετικά με τα μεσαιωνικά τοπωνύμια της Κριμαίας, επισημαίνουμε, ότι, κατά την άποψή μας: α) το τοπωνύμιο Άλουστου το οποίο αναφέρει ο Προκόπιος είναι ελληνικό. Δίνεται σε γενική πτώση και στην ονομαστική είναι Άλουστος. Πρόκειται για τοπωνύμιο, το οποίο προέκυψε από το παρωνύμιο *Άλουστος*, δηλαδή ανθρωπωνύμιο και ο πλήρης προσδιορισμός ήταν, για παράδειγμα, *τοῦ Άλουστου ὁ τόπος, τοῦ Άλουστου ἡ γῆ*. β) Στον ύστερο Μεσαίωνα το

55. Στον JANKOWSKI, *Dictionary*, 565, αναφέρεται, εσφαλμένα, ως *Acisalite*.

56. TOMASCHEK, *Die Goten*, 72. TRUBACHEV, *Germanica i Pseudogermanica*, 54. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *INDOARICA*, 222 (στη σύνταξη του λεξικού συνέβαλε και ο Α. Κ. Shaposhnikov).

57. Ορθώς το κατέγραψε ο Α. Κ. SHAPOSHNIKOV (*Drevnejshaja onomastika tavricheskogo poluostrova. I. Surozhskaja zemlja, Voprosy Onomastiki* 2 (2005), 113) ως εθνικό, ωστόσο εκφράζουμε επιφυλάξεις για την ετυμολογία που αναφέρει.

όνομα άλλαξε γένος και έγινε θηλυκό, Άλούστα, ώστε να ταιριάζει με τον προσδιορισμό π.χ. της πόλης, της χώρας, της ενορίας. Η αλλαγή του γένους των τοπωνυμίων είναι συχνό φαινόμενο και μάλιστα η επικράτηση των θηλυκών στην ύστερη μεσαιωνική Κριμαία. γ) Στους λατινόφωνους και ιταλόφωνους συγγραφείς συναντάται συχνά ο τύπος του ονόματος χωρίς το αρχικό α-. Αυτό ερμηνεύεται από την προσπάθεια αποφυγής της χασμωδίας που δημιουργείται με την προσθήκη της πρόθεσης αμέσως πριν από το όνομα και ακολούθως την εσφαλμένη γραφή του ονόματος χωρίς το αρχικό α-. δ) Ο τύπος Σαλούστα που συναντάται στον Idrisi είναι επίσης εσφαλμένος. Το αρχικό σ- παρατηρείται σε αρκετά μεσαιωνικά τοπωνύμια και προέκυψε από σύγχυση με την πρόθεση εις (σε ανάλογες περιπτώσεις συναντά κανείς και άλλες προθέσεις ή άρθρα – παραθέτουμε μερικά παραδείγματα). ε) Το όνομα Παρθενίται είναι τοπωνύμιο που προέκυψε από εθνικό, το οποίο δήλωνε τους κατοίκους ενός οικισμού με το όνομα Παρθένιον. Οι Παρθενίται είτε μαρτυρούν την ύπαρξη ενός τέτοιου τοπωνυμίου (Παρθένιον) στη συγκεκριμένη περιοχή (κάτι που δεν πιστοποιείται από μαρτυρίες πηγών, αλλά προκύπτει βάσει του συλλογισμού μας), είτε μετακινήθηκαν από άλλη περιοχή με το όνομα Παρθένιον και έδωσαν το όνομά τους στο νέο προσορισμό τους. στ) Όπως και στην περίπτωση του ονόματος Άλούστα, το τοπωνύμιο Παρθενίται στους ύστερους μεσαιωνικούς χρόνους μεταβλήθηκε σε θηλυκό, Παρθενίτα, για τους ίδιους λόγους.

Χωρίς να απορρίπτουμε εκ των προτέρων την ερμηνεία των μεσαιωνικών κριμαϊκών τοπωνυμίων από μια γλώσσα για την οποία ελάχιστα είναι γνωστά (όπως η γοθτική της Κριμαίας) ή από μια γλώσσα προφορική και χαμένη εδώ και χιλιετίες (όπως η «ταυρική»), εκτιμούμε, πως χρειάζεται εξέταση όσο το δυνατόν περισσότερων πηγών, στοιχείων και πληροφοριών και πως η συγκριτική μελέτη τοπωνυμίων και εθνικών ονομάτων της ευρύτερης περιοχής, όσο απλουστευτική και αν φαίνεται, μπορεί να δώσει ικανοποιητικές απαντήσεις. Σε κάθε περίπτωση, η έρευνα για τα μεσαιωνικά τοπωνύμια της Κριμαίας, που ξεκίνησε ήδη πριν από τα μέσα του 19ου αιώνα, μπορεί και πρέπει να συνεχιστεί.

ON TWO MEDIEVAL PLACENAMES OF THE CRIMAEA
(ALOUSTOU-PARTHENITAE)

In the present study the author tries to examine two medieval place names of the Crimea: Aloustou (Ἀλούστου) and Parthenitai (Παρθενίται). The Greek name Aloustou is in genitive and it should originally be a place name formed by a personal name or rather a nick name *aloustos* (ἄλουστος). In the late Middle Ages the name changed to *Alusta* (Ἀλούστα), thus becoming a female one. The loss of the initial *a-* in the name (*Lusta*) attested in some Latin and Italian documents can be explained. The name *Parthenitai* (in plural) is actually a place name formed by an ethnic name *Parthenitai*. The ethnic name derived from a place name *Parthenion* (Παρθένιον). In the late Middle Ages the name *Parthenitai* also changed to a female one, *Parthenita* (Παρθενίτα).